

Resum sobre RisCanvi, el protocol de valoració del risc

1. Introducció

Les tasques d'avaluació i intervenció amb els interns i internes dels centres penitenciaris són elements ineludibles en la professió dels diferents col·lectius adscrits a l'àmbit de la rehabilitació; tant sols així és possible assolir el manament constitucional referit a la rehabilitació i reinserció social dels subjectes sotmesos a penes i mesures de seguretat.

En aquest sentit, els professionals de l'àmbit de la rehabilitació, sigui quina sigui la seva disciplina (educadors socials, psicòlegs, juristes – criminòlegs, treballadors socials, pedagogs, etc.), participen d'aquesta avaluació i intervenció que és orientativa en els processos de presa de decisions, a través dels òrgans representatius a tal efecte.

Darrerament, estem assistint a nivell d'opinió pública i portat pel fort impacte mediàtic que determinats delictes violents tenen sobre la nostra societat, a una urgent i necessària tecnificació dels processos d'avaluació i valoració dels interns i internes que estan sotmesos a penes i mesures de seguretat; tecnificació que ha d'anar acompanyada d'instruments d'avaluació que permetin, més enllà d'objectivar elements de valoració, orientar de forma més encertada els processos de presa de decisió que es requereixen en les tasques de rehabilitació i reinserció social. L'avaluació i gestió del risc a nivell nacional i internacional, cada cop està tenint major acceptació pel que fa a la predicció dels fenòmens que han de succeir. En aquest sentit, tothom coneix l'activitat en la predicció de desastres naturals, aquelles que afecten a l'àmbit de l'economia, de la salut, etc. També, en els estudis de la predicció de la violència s'estan fent importants avenços i són molt ben acollits pels professionals que tenen encomanada aquesta tasca en l'avaluació del risc, i conseqüentment per a la gestió, intervenció, etc.

Predir la violència, així com d'altres fenòmens, no requereix un coneixement complert i exhaustiu de les causes i mecanismes que la produeixen. Cal conèixer amb detall i empíricament, com s'associen certs fets antecedents anteriors als actes violents amb aquests mateixos actes.

Ajustat a aquests coneixements i afirmacions, és on té cabuda el projecte RisCanvi d'avaluació i gestió del risc, que actualment està en funcionament en els centres penitenciaris de Catalunya. Es vol, des del mandat constitucional de la rehabilitació i reinserció social, millorar les avaluacions pronòstic i optimitzar amb elements de gestió i intervenció les necessitats dels interns i internes de cara a la seva reinserció social des d'una perspectiva fonamentada en la prevenció eficaç i efectiva.

El projecte RisCanvi té els seus orígens fundacionals a finals de l'any 2007 i pren sentit i rellevància com a projecte a partir de les recomanacions de la Comissió per l'estudi de les mesures de prevenció de la reincidència en delictes greus (Resolució JUS/2363/200, DOGC n. 4937, de 24 de juliol de 2007), comissió que va estar creada a instàncies de la Consellera

de Justícia i la Fiscalia Superior de Justícia de Catalunya. En el punt primer de les recomanacions, esmentava literal “(...) *l'establiment d'un procediment tècnic específic de valoració del grau de risc que sigui compartit per totes les institucions competents – administració de justícia, serveis penitenciaris i cossos policials*”

El projecte RisCanvi està dissenyat per donar resposta a l'avaluació i gestió del risc de tot el conjunt de la població penitenciària catalana (centres penitenciaris de règim ordinari i obert i alliberats condicionals) essent un projecte pioner a l'estat espanyol pel que fa al seu abast, metodologia d'avaluació i perspectives de treball que aquest obra. El projecte, quant al seu contingut fonamental, s'estructura en dues parts en relació a la seva implementació: una que fa referència a la necessària avaluació i valoració del risc i l'altra que fa referència a la vessant de gestió d'aquest risc avaluat. La primera part es vincula a les escales d'avaluació del risc anomenades RisCanvi, i la segona és vincula a tots els projectes i programes involucrats en la gestió efectiva del risc com son per exemple el control telemàtic com a procediment d'excarceració, inhibidors, nous programes d'intervenció, etc.

2. El protocol de valoració RisCanvi

Com ja hem comentat, l'avaluació i valoració del risc és la primera i una de les parts fonamentals del projecte RisCanvi. En aquest sentit, l'avaluació és el punt de partida per al treball vinculat a la prevenció del risc que darrerament s'està utilitzant a les presons catalanes i el punt de partida pel que actualment anomenem cultura de l'avaluació i gestió del risc en l'entorn penitenciar.

L'any 2008 es van començar a construir les eines que configuren l'actual protocol de valoració del risc –RisCanvi-. Aquesta part del projecte, com ho estan essent les altres, és el resultat de l'aplicació del principi de “participació total”, la qual cosa implica la creació d'una estructura funcional de projecte que inclou a tots els agents involucrats en el mateix, dotant-los d'una funció concreta i determinada respecte la implementació d'aquest. Així, aquesta estructura s'ha conformat amb la participació d'experts universitaris (Universitat de Barcelona –Grup d'estudis avançats en violència-), encarregats de la creació del protocol d'avaluació i valoració del risc; un grup de treball de professionals experts en l'àmbit penitenciar (Equip de validació) amb la funció de revisar els procediments de valoració del risc i realitzar les aportacions tècniques sobre el nou model i la seva implementació; un equip informàtic, el qual va tenir l'encàrrec d'analitzar i implementar l'eina informàtica e-RisCanvi que dona suport al protocol d'avaluació i valoració del risc; el Centre d'Estudis jurídics i Formació especialitzada, responsables de la formació i qualificació dels professionals dels Centres Penitenciaris, els equips directius i tècnics dels centres penitenciaris de Catalunya, responsables últims de la implementació i aplicació del protocol d'avaluació i un equip de suport, orientació i seguiment (SOS RisCanvi) encarregat de donar impuls i seguiment a la marxa del projecte. Aquesta gestió compartida, ha estat liderada de forma general per l'Equip Director del projecte, format pels responsables dels diferents àmbits implicats (Universitat, CEJFE, àrea de planificació i projectes estratègics,

responsables de CP i responsables de la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat) tots ells coordinats des de la Direcció General d'Afers Penitenciaris.

3. Els objectius del projecte d'avaluació i valoració del risc –RisCanvi-

Els objectius del projecte d'avaluació i valoració del risc –RisCanvi- es situen en el centre de les activitats pròpies de la Institució Penitenciària catalana i en el context de les lleis penals i penitenciàries que la regulen. Es pretén amb l'avaluació i valoració del risc augmentar l'eficàcia de les mesures penals i incrementar la sortida dels interns idonis per facilitar la seva rehabilitació i reinserció social.

Són objectius generals del projecte:

1. Millorar les prediccions individualitzades del risc de violència futura (nous delictes violents, reincidència delictiva general, conductes violentes a l'interior dels centres (auto i hetero agressives) i de trencament de condemna
 - a. Protocol·litzar les decisions pronòstiques.
 - b. Reduir al màxim els errors pronòstics.
 - c. Garantir la transparència de les decisions.
 - d. Facilitar la intervenció pel canvi, adequant-la a les característiques individuals de risc de cada intern/a.
2. Generalitzar l'aplicació d'eines de valoració del risc com a procediment de treball dels i de les professionals penitenciaris/es:
 - a. Introduir bones pràctiques en la gestió de la informació adreçada a la presa de decisions.
 - b. Compartir la informació, garantir el seu ús actualitzat i la especificitat professional.
 - c. Utilitzar instruments de validesa i utilitat contrastada empíricament.
3. Introduir la gestió del risc com a eina d'intervenció:
 - a. Individualitzar les intervencions considerant el risc de violència.
 - b. Adequar de forma dinàmica les intervencions atenent al canvi personal i als indicadors de risc
 - c. Combinar les informacions diverses (mèdiques, criminològiques, psicosocials, etc.), per tal de fer un seguiment continuat i dinàmic de l'intern/interna.
4. Potenciar la coordinació institucional en la detecció i seguiment dels casos:
 - a. Compartir selectivament les informacions disponibles dels interns i internes per a les valoracions individualitzades
 - b. Fer servir la valoració del risc en el context de la prevenció de la reincidència delictiva

c. Prioritzar i adequar els recursos d'altres agents jurídics en el control i la prevenció de la reincidència delictiva.

Són objectius específics del projecte:

- A. Fer prediccions dinàmiques ajustades als canvis dels interns.
- B. Destacar interns i internes en risc, amb independència del delicte comés.
- C. Introduir tècniques de cribratge (screening) i detecció del risc de forma ràpida i senzilla.
- D. Generalitzar l'avaluació del risc en tota la població penitenciària
- E. Avaluar l'efecte de la intervenció amb programes específics, en relació a la gestió del risc.
- F. Homogeneïtzar criteris entre els professionals i qualificar la seva capacitació tècnica.
- G. Organitzar procediments sistemàtics de valoració de riscos específics.
- H. Fer anàlisis retrospectius i de qualitat de les decisions ja realitzades, amb l'objectiu de millorar el procés de valoració.

4. Escales de valoració del risc

Com ja s'ha comentat anteriorment, els protocols de valoració del risc –RisCanvi- tenen prevista la seva aplicació a tot el conjunt de la població penitenciària catalana. Aquestes avaluacions estan pensades perquè s'executin de forma seqüencial i dinàmica, contribuint a desenvolupar un sistema integrat de valoració del risc de violència (en els seus tres formats principals: auto dirigida, intrainstitucional i reincidència delictiva violenta), d'avaluació de la reincidència general i de trencament de condemna.

- Violència auto-dirigida: suïcidi consumat, intent de suïcidi o autolesions lleus i greus al CP o durant el compliment de la seva condemna
- Violència intrainstitucional: conductes violentes o agressions lleus i greus sobre interns o funcionaris dins de la institució penitenciària
- Reincidència violenta: reingrés penitenciari per un delicte violent realitzat a la comunitat, que pot haver-lo comés després de complir la condemna, durant un permís de sortida o en qualsevol altra situació de l'intern abans d'obtenir la llibertat definitiva. Exclou les conductes violentes dins del centre penitenciari.
- Reincidència general: reingrés penitenciari o sentència condemnatòria a una mesura penal alternativa per qualsevol delicte o comportament anàleg i potencialment considerat per la llei penal com a motiu d'ingrés a la presó o a rebre una Mesura Penal Alternativa. La nova conducta delictiva s'ha comés en la comunitat, després de complir una condemna i trobar-se en llibertat definitiva o durant un permís de sortida o en qualsevol altra situació abans d'obtenir la llibertat definitiva (llibertat condicional, tercer grau o similars).

- Trencament de condemna: no retorn d'un permís (ordinari, de cap de setmana o extraordinari) o d'una sortida programada. Evasió o fugida del centre. Trencament de la confiança de les normes o regles de conducta.

Les escales de valoració del risc són dos:

1. **RisCanvi Screening (RisCanvi-S)**. La seva utilitat és la de realitzar un cribratge de detecció de risc d'autolesions, violència intrainstitucional, reincidència violenta, reincidència general i trencament de condemna. RisCanvi S està composta per 10 factors de risc que s'obtenen mitjançant dades procedents de l'expedient penal i penitenciari, d'entrevistes i d'informacions complementàries i que mitjançant un procediment actuarial indica el risc dels interns, en els quatre criteris anteriorment citats, i s'estructuren en dos nivells: alt i baix. Segons el resultat d'aquest protocol, en cas de resultar alt, s'exigeix administrar, abans de qualsevol decisió vinculant que afecti a la vida penitenciària del intern, l'escala RisCanvi completa (RisCanvi C). L'escala RisCanvi S, de cribratge, ha de ser administrada a l'inici de l'avaluació de l'intern i repetir-la cada sis mesos (si es el cas), per tal que tingui vigència.

2. **RisCanvi completa (RisCanvi-C)**. A aquells interns amb un probable risc elevat (segons RisCanvi-S), s'ha d'administrar aquesta escala de valoració del risc. Igual que RisCanvi S, valora els cinc criteris anteriorment comentats. Aquesta escala està formada per 43 factors que contempen les següents àrees: criminals, personals i biogràfics, socials i familiars, clínics i de personalitat. La recollida d'informació s'obté, a l'igual que en l'anterior escala, a partir de l'expedient penal i penitenciari, entrevistes, observacions directes i altres informacions complementàries. L'obtenció de resultats finals en cada un dels criteris a predir, s'obté un cop valorats cada un dels factors, mitjançant un procediment actuarial, graduant-se tres nivells de risc: baix, moderat i alt. RisCanvi C presenta la particularitat, a diferència de RisCanvi S, que permet fer una correcció del resultat actuarial, mitjançant una decisió d'equip degudament motivada, de tal manera, el risc resultant finalment validat és el que l'equip acaba decidint per a cada un dels criteris a predir, ja bé sigui confirmant el resultat obtingut mitjançant el procediment actuarial o la correcció realitzada per decisió de l'equip.

A banda d'aquestes dues escales de valoració del risc (RisCanvi-S i RisCanvi-C), el criteri de reincidència delictiva violenta inclòs en l'escala Riscanci C pot recomanar l'administració complementària d'escales específiques de valoració del risc de reincidència violenta. Aquestes escales son recomanades per determinats interns, que donades les seves característiques personals, criminològiques i de predicció de risc futur requereixen una major especificitat en l'avaluació que la que s'ofereix pel protocol RisCanvi. Les avaluacions complementàries que recomana RisCanvi C, en funció de determinades característiques dels interns de risc són: HCR- 20 (reincidència delictiva violenta general) SVR-20 (reincidència en delictes de violència sexual), SARA (Reincidència delictiva en violència de gènere), PCL (violència crònica –psicopatia-).

5. Procediments per l'avaluació del risc

Per tal de realitzar les valoracions de risc amb el protocol RisCanvi (R-S i R-C), és clau la recollida d'informació necessària per complimentar cada un dels factors de risc recollits en les escales.

Són responsables de cercar i recopilar aquesta informació relacionada amb els interns i internes, tots i cada un dels membres de l'equip multidisciplinari, en funció del coneixement que en tinguin del factor en concret o de la seva especialització professional (psicòlegs/es, juristes criminòlegs/es, treballadors/es socials, educadors/es i pedagogs/es). La informació s'ha de recollir de forma continuada i especialment en els moments d'actualització de les valoracions de risc. Es recomana contrastar la informació recollida i tenir en compte les diferents fonts d'informació per recopilar-la (entrevistes, expedients, coordinació amb altres professionals o recursos, observació directa, etc.)

La informació que s'incorpora en cada un dels factors de risc (10 per l'escala R-s i 43 per l'escala R-c), es configura en el format "evidència"; és a dir, informació contrastable, descriptiva, rellevant i breu, que no dona lloc a dubtes. En aquest sentit, la lectura de l'evidència introduïda en cada un dels factors de risc ha de permetre fer una valoració sobre la presència o absència del factor de risc a què correspon.

La valoració del factor de risc (si/no per l'escala R-s i si/?/no per l'escala R-c) és tasca de l'equip multidisciplinari encarregat de fer l'avaluació, la qual es executa per la figura del validador/a (aquesta figura pot estar assignada a un dels/les següents professionals: subdirector/a de tractament, coordinador/a d'equips multidisciplinaris, coordinador/a d'unitats especialitzades, caps de programes d'atenció especialitzada, caps de programa d'educació social, caps de programes de treball social). Aquesta valoració ha de sorgir necessàriament de la lectura de l'evidència que és la informació que permet valorar la presència o absència del factor. També és pot fer una determinació de que no existeixin dades disponibles per poder valorar el factor concret.

Finalment, un cop valorats els factors, es procedeix a la generació dels resultats. Aquesta tasca és responsabilitat dels validadors/es de l'escala. En el cas de l'escala R-s es finalitza el cicle de l'avaluació a través de la generació de resultats, ja que la determinació dels mateixos es fa a través d'un algorisme de càlcul esdevenint una determinació actuarial. En el cas de l'escala R-c existeix la possibilitat de, posterior a la generació de resultats mitjançant la determinació actuarial, fer una correcció del valor del criteri (alt, moderat o baix), a partir de la valoració clínica consensuada i degudament motivada feta per l'equip multidisciplinari. Un cop s'ha donat per bo el resultat actuarial del criteri, o corregit el valor, es procedeix a la validació definitiva dels resultats, actuació aquesta que és novament responsabilitat del validador/a habilitat/da per aquest objecte.

Per l'avaluació dels interns a través dels protocols RisCanvi es segueix la següent seqüència i terminis:

- 1.- tots els interns/es han de ser avaluats el primer cop a través del protocol RisCanvi-S
- 2.- Des de l'obertura del primer cop de l'escala RisCanvi S hi ha un termini màxim establert de 30 dies per que aquest sigui validat.
- 3.- Si del resultat de l'escala R-s no s'ha d'aplicar R-c el següent termini de vigència és de sis mesos.
- 4.- Si del resultat de l'escala R-s s'ha d'aplicar RisCanvi C, per validar aquest R-c s'estableix un període màxim de 30 dies a contar del moment de l'obertura automàtica d'aquesta. Un cop validada R-c, s'obre un nou termini de sis mesos per tornar a avaluar, essent aquesta la nova vigència pel resultats de l'escala R-c.
- 5.- En cas que durant el període de vigència de sis mesos d'una escala avaluada R-s o R-c, succeeixi un esdeveniment crític, el protocol RisCanvi perdrà la seva vigència. Es consideren esdeveniments crítics: que l'intern/a hagi protagonitzat algun fet que comporti una conducta agressiva, si hi ha algun intent (consumat o no) d'autolesió o suïcidi, si l'intern/a es declara en vaga de fam, en cas que l'intern/a es trobi en fase de recaiguda respecte al consum de substàncies, quan es produeixi un incompliment d'alguna mesura de supervisió comunitària, si ha aparegut algun esdeveniment rellevant en el seu entorn que pugui afectar de manera important l'intern/a, en el cas que es produeixi un canvi d'actitud o conducta important, si existeixen canvis d'actitud en relació al tractament o a les intervencions o cap a l'equip, i si apareix nova informació rellevant susceptible de modificar el nivell de risc del subjecte.

L'avaluació a través del protocol RisCanvi es suporten informàticament a través de l'aplicatiu e-RisCanvi. Aquest aplicatiu e-RisCanvi està integrat al Sistema informàtic penitenciari català (SIPC), en l'apartat "rehabilitació". L'aplicatiu ha estat dissenyat seguint els paràmetres d'ús general del SIPC, atès que l'eina queda integrada de ple en aquest entorn. El seu funcionament és mitjançant una estructura de treball molt intuïtiva, disposant-se d'ajudes de text en cada un dels factors de l'escala (definició operativa del factor) i reproduint-se algunes de les rutines del SIPC (avisos, indicacions, etc). Les dues escales informatitzades (R-s i R-c), permeten connectar dades utilitzades en altres funcionalitats de l'entorn informàtic, fet aquest que facilita la tasca de recollida d'informació (expedients disciplinaris, dies de compliment, imposició de peculi, etc).

Val a dir que per treballar amb el protocol RisCanvi és necessari una formació especialment dirigida a la tasca a desenvolupar amb aquests instruments. En aquest sentit, dir que tots els professionals de l'àmbit de la rehabilitació (juristes criminòlegs/es, educadors/es, treballadors/es social, pedagogs/es i psicòlegs/es), han d'estar degudament formats/es per treballar amb l'eina. Els/les validadors/es de les escales RisCanvi, reben una formació de major calatge tècnic i tàctic per tal que puguin desenvolupar la seva funció.

Per acabar, dir, que pel projecte RisCanvi es conta amb un Equip de suport, orientació i seguiment (SOS RisCanvi) encarregat de resoldre els dubtes tècnics, metodològics,

operacionals, etc., que puguin anar sorgint en els centres fruit de l'aplicació del protocol d'avaluació. Aquest equip, a banda de la funció específica de suport i orientació als equips de treball, també executa les tasques de seguiment de la implementació del projecte quant a control de qualitat. L'equip està instal·lat als serveis centrals de la Subdirecció general de programes de rehabilitació i sanitat i està compost per personal tècnic i directiu d'aquesta subdirecció.